

LE CORBUSIER (URBANISME): A*MODERN VÁROS-KÉPE

UTAZÁS BUDAPEST KÖRÜL

L.

1929 május 6.

Az utolsó száz év tudományos munkásságának igen jelentős részét alkotja életünknek lélektani átkutatása és tudományos tisztázása. Szinte elképzelhetetlen, hogy valamely életfolyamat lélektanát ne bogozta volna ki a tudomány! És mégis vannak életünknek egyes körzetei, amelyeknek ily irányú feltérítését még meg sem kísérelték. Amint — tudommal — még senki sem írta meg az utazások kultúrtörténetét, úgy senki sem foglalkozott rendszeresen az utazások lélektanának fölötté érdekes fejezetével. Miért utazunk, és mi történik lelkünkben az utazás folyamán? Pedig úgy látom, ma, mikor az ember eddig példátlanul sokat utazik, érdemes lenne ezt a kérdést átvizsgálni. Itt van pl. a céltudatosan világot járó ember esete, annak különböző lelkiállapota. Az elhatározás, az előkészítés boldog hetei — és amit most különösen erősen érzek: az elindulás boldog pillanata, a vonaton töltött első órák sajátosságos hangulata: az eltávolodás szinte kéjes érzése.

Sokak számára a pihenés, a nyugalom előzetes megérzésének öröme, hogy kikerültek a napi munkából, hogy tisztára maguknak élhetnek, hogy szabad emberekké lettek. Másoknál mindehhez — a kikapcsolódottsághoz — erős intellektuális öröm társul. Az elszakadás a szokottól, távlatot jelent. Mindinkább nagyobbodó távolság-

ból szemlélhetjük azt, amihez minden izüünkkel hozzá vagyunk kötve, amihez életünk ezernyi fogaskereke kapcsol s ami, ha fáradtság folytán tagadjuk is, életbevágóan érdekes. S mert érdekel, mert szeretjük — épp azért jó azt messzebből, nagyobb távlatból néznünk, megfigyelni és jobban meg is érelnünk.

Ezt a jobban megértést, melyet az ideiglenes eltávolodás ad, mind fokozottabban érezzük az első órában, a vasúti kocsi elszigetelődöttségében. Azok az erők, melyekhez kötve s amelyeknek egyúttal részlet is vagyunk, most el nem érhetnek. A távbeszélő sodronya elszakadt és kicsapódunk a világtérbe. De mivel az úticél még messze van, mivel idegen és távoli világok új tartalma még nem kötnek le, a szabadságnak ebben a pillanatában visszatekintünk az elhagyott állandó környezetbe. Gondolataink összefogják mindazt, ami az elutazást megelőző hetekben, hónapokban foglalkoztatott.

*

Néhány hónap előtt rövid tanulmányban¹ rámutattam arra a határozottan felélenkülő városéptészeti mozgalomra, amelynek egy idő óta tanui vagyunk Budapesten. Jeszenszky Sándor kitűnő könyvet írt a szép Budapestről, — illetve Budapest hibáiról. Ligeti Pál merész csádkánytűtéssel a belső Erzsébetváros problémájába vágott. Rakovszky Iván. a Közmunkák Tanácsának élén, a külső

¹ L.: Tér és Forma 1928. 4. szám.

GIORGIONE : SALAMON ÍTÉLETE
Firenze, Galleria degli Uffizi.

GIORGIONE : A GYERMEK MÓZES VÁLASZTÁSA
AZ ARANY ÉS ÉGŐ PARÁZS KÖZÖTT
Firenze, Galleria degli Uffizi

Lipótváros továbbfejlődését kívánja rendezni, a Kossuth Lajos-utca torkolatának a Nemzeti Színházzal kapcsolatban való helyes megoldása kérdésével foglalkozik. Vita indul meg az Andrássy-út torkolatának rendezéséről, Kaffka Péter a Császár- és a Lukács-fürdő előtörését sarkának rendezéséért száll harcba és végül egy érdekeltiség a legkomolyabb, sőt hivatali vita központjába veti az Erzsébet királyné-sugárút torkolatának megoldását, amely 15 évi huza-vona után végre halaszthatatlannak látszik.

Mindenkinek örülnie kell, hogy végre idejutottunk. A Budapesti testén elkövetett hibák, a városépítészeti nemtörődömség évtizedei után eleven, pezsgő élet korszakába érkezünk el? Remélni szeretnők.

Azonban a jelenségek felsorolásánál észre kell vennünk azt is, hogy mindezek végeredményben kiragadott egyes problémák. Feladatok, melyeknek megoldását az egyszerre tudatossá vált szükségletek idézték elő. Bizonyos problémák ugyan összefüggők, illetve határosak: az Andrássy-úttól a Nemzeti Színház sarkáig. De kérдем, miért nem tovább: miért nem az alaktalan Kálvin-térig? S ha innen tovább pillantunk, miért nem a Vámház-körül forgalmi képtelenségig. S aki ezt vizsgálná, csakhamar a hiányzó Boráros-téri hídnál érkeznek meg! Ugyanígy összefüggő két probléma a külső Lipótváros és a budai felső fürdők kerülete, melyeknek összekötő vonala a Margit-híd forgalmi csődje. Ezek a problémák szorosan összefüggenek a Hungária-út híddal! Mindez együtt, — Hungária-út, Boráros-tér, — térbelileg teljesen összefüggő megoldásra váró komplexum. Miért tehát öletszerűleg ragadni ki egy részletet, annak elméleti megoldását? Az ugyan természetes, hogy mindezt egyszerre a valóságban megoldani nem lehet, mert ahhoz Dárius minden kincse sem lenne elég. Azonban ha a gyakorlati, tényleges megoldás csak részletekben véhető is keresztül, úgy az elméletileg egységes elképzelésű szabályozási terv alapján kellene fölépülnie, hiszen az egyes alkotó elemek funkciójának föllismerése csakis így lehetséges.

Persze van általános szabályozási tervünk kettő is. Egy régebbi és ezenkívül Wargha László gondolatokban annyira gazdag terve. Azonban úgy gondolom, azoknak újabb

átanulmányozása és átdolgozása időszerű lenne, mert azóta, hogy ezek a tervek készültek, 50 év, 20 év óta igen nagyot fordult a világ kereké: a városi forgalom meggyorsult és ugyanakkor megnövekedett: az eredmény soha előre nem látható, előre nem látható sűrűsödés, amely Budapesti bizonyos pontjain már a káoszdóshoz vezet, ami a forgalomnak óráról-órára fokozódó kátyút szül. Örülünk kell, hogy a városépítészeti problémák foglalkoztatják a szakértőket és a hatóságokat, — azonban szabadon mindenkor emlékeztetnünk a nagy összefüggések megállapításának szükségére is!

És még egy gondolat sor kapcsolódik mindezekhez. Ezek a problémák oly hatalmasak, olyan nagyszabásúak és nagyfontosságúak, hogy a magyar széthúzást, a féltékenységeket, ellentmondásokat, egyéni viszályokat, amelyek bizony néha szakemberek között is előfordulnak, az ügytől távol kellene tartani. Mindenkit örömmel kell látni, aki új és értékes gondolatokat hoz. Senki sem akarhatja azt, hogy a megoldások csak az ő érdemei legyenek. A feladat csaka, hogy az azon a téren dolgozni tudók hatékony együttműködése a kívánatos. Ne azt akarjuk, hogy a magunk munkája győzelmeskedjék, hanem hogy a mai generáció megoldja a feladatot! Ne feledjük el, hogy például a gótikus katedrálisok zseniális mesterei nem vészték be nevüket a falakba, hanem csak a célt szolgálták hűséges munkatársakkal egyetemben a Bauhüte névtelen együttesében. És azt sem tudjuk, hogy ki a szerzője Róma XVI-XVIII. századbeli szabályozásának, a tervezők ismeretlenek, — viszont a térképmetszők nevei reánk maradtak!

Mindezek a megfontolások utazásom lényegbeli céljává egy városépítészeti tájékozódást tesznek, Milánó, — Párizs, — Köln, esetleg Berlin, széles hurok Európa testére vetve: hol, mi történik? Miből mit lehet tanulni?

Az első 24 órás utazásnak kísérője *Le Corbusier* könyve: *Urbanisme*.

1929 május 7.

Le Corbusier neve sokak számára vörös posztó. A régítől látszólag teljesen elszakított gondolatmenete sokaknak félelmetes,

GIORGIONE: APOLLO ÉS DAPHNE

Venecsa, Seminárium

GIORGIONE: ADRAST ÉS HYPsipYLE (?)

Venecsa, Giovanelli-képtár

sőt forradalmian vadnak tetszik. Pedig nem az, csak logikus és konzekvens. Megvan a bátorsága a végső következtetések levonásához! Könyvének elméleti levezetésében látszólag városaink teljes lebontására készül: egyszerűen azért, mert ha a gondolatot logikusan végigvezeti, ide kell érnie. A kilindulópont egy franciásan kacagó aforizma: a városaink gerincét alkotó utak: a számarak útjai. Amint a számar a vásárra haladt s ki-kitért egy-egy bogáncsért, a kitaposott útja nyomán épültek városaink. Le chemin des ânes!

S az igazság nem is igen esik távol ettől, legföljebb csak szimbolikusan kell vennünk az aforizmát. Ki tudja megmondani, hogy városaink girbe-görbe utcái miért ilyenek, sőt ki az, aki meg tudná mondani, hogy a budapesti Andrássy-út miért torkollik olyan szerencsétlenül a lipótvárosi Szent István-templom s a Lánchíd tengelye mellé. (Talán jobb is, ha nem kutatójuk.)

Le Corbusier vaskövetkezetességgel, okmányokkal bizonyítja, hogy például Párizs állapota ma mennyire tarthatatlanok, úgy forgalmilag, mint egészségügyileg: egyes csodálatosan szép tereit, a báró Hausmann-féle dáriusi rendezési kísérlet dacára. Kimutatja, hogy a nagyvárosi építők, a francia királyok a geometriával igyekeztek itt-ott alkalmitag a viszonyok véletlen alakulása szerint rendet teremteni. De mindez nem elég s a világvárosi fejlődés lendülete feltartóztatatlannal a csőd, a teljes elakadás felé vezet. Épp ezért keresi könyvében a *ma* helyes városépítés módszereit. Párizs példáján felrajzolja egy ideális modern város körvonalait. A módszer, a rendszer keresi és igen nagy naivitás kell ahhoz, hogy szavait valaki úgy magyarázza, mintha ő valóságban is le kívánná tarolni Párizst és a többi nagyvárost. Persze a megértő olvasó a könyvben egyszerűen keresést lát, a latin szellem világosságának, luciditásának kérelmetlen logikája valósul benne meg.

Gondolatának kilinduló pontja a toronyház, de nem a Monhaitan félsziget anarchiájának mintájára, hanem a szabatos, áttekinthető rendben. A cél nem az, hogy a mai telekkonfigurációk beéptítési lehetősége fokoztassék, hanem az, hogy ugyanolyan, vagy sokszoros kihasználás dacára a házak alapterületének sokszorososa beéptetlen maradjon,

keret alkosson, amely körülöleli zöld lombjával a toronyházak lábát. A házak magasságából adódó forgalmi szükségletnek megfelelő szélességű utak e keretek között vezetessenek. A telektömb mérete, — tehát az utcák távolsága, — 400×400 m lenne. Az üzleti városrészbé kerüljenek a magas toronyházak, a bérházak negyedébe a 12 emeletes lakóépületek, a lakásnegyedekbe pedig 10 emeletesek. Ezáltal a telektömbök mindössze 15–22 %-ig lennének beéptendők. A lakósűrűség pedig hektáronként mintegy 300 lélek lenne. Ez persze egészen újszerű, eddig soha nem látott városképekhez vezetne. A zeg-zugos festői, a romantikus városokat a nagyszerűen lendületes város váltaná föl. A barokk városok pompás *térkompozíciói* helyére gigantikus méretű *plasztikus tömegek* lépnének, azaz a zárt térkompozíciók átalakulnának egyéni értelmű tornyokká. S a zárt, folyosó-, avagy síkátorszerű utcák, kertek között vezetett utakká formálódnának.

Látványos, hogy Le Corbusier új városesztétikailag elgondolás alapjait veti meg elméleti fejtegetéseiben. S azok oly nagyszabásúak, hogy kíváncsian kell kérdeznünk, mi lesz az, ami belőlük megvalósul, mi az, amit ez álmodból a mai generáció is meg fog láthatni?

1929 május 8.

A Lombardiát járó idegennek a robogó vonatról is szemébe szökik az a sűrű öntözőcsatornahálózat, amely a síkságot átvágja s a legnagyobb szorgalommal művelt föld gazdagságát a végsőkig fokozza. Különösen szemébe ötlük ez a magyar utasnak, aki a végtelen róna szárazságát, vízben való szűkölködését szokta meg, — kivéve, amikor tavasszal a vadvizek öntik el az Alföld egyes részeit. Nem tudom, a természeti adottságok miatt lehetetlen-e az, hogy a Duna-Tisza között, a Maros-Körös szögét ilyen csatornahálózattal szeljük át, eleve-nítsük meg, — meglehet, hogy a sajnos nagyon is tudott tökeszegénységünk az oka e hiánynak, de lehet, hogy még más okokat is kereshetnénk és találunk is. Lehetséges, hogy mint más téren, úgy ezen is történelmünk szerencsétlen eseményei folytán nem jutottunk még el legnagyobb kincsünknek, a magyar földnek vízzel való átitatásáig. De csodálatos töl el az a han-

gyaszorgalom, amellyel a lombard földműves a föld szomját kielégíti. Évszázadok óta nő a csatornák hálózata, és ahova csak nézünk a Piavétől Milánóig, szüntelenül folyik ez a munka, mindig új és új csatornák keletkeznek és vezetik a vizet, hogy a termékeny föld minél termékenyebb váljék. (A vasúti vonal mentén, Verona után, épp most mérőföldhosszúságban figyelhettem meg e munkát.)

Átgondolva az egész kérdést hamarosan belátjuk, hogy az egyes csatornák tervezése és elkészítése mögött nagy összefüggő elgondolásnak kell lennie. Mert hiszen egyetlen egy, e nagy összefogótervvel ellentétes kapcsolás mérhetetlen károkat okozhat, egy meg nem felelő módon kiemelt csatorna pedig örökké száraz maradhat, ha annak vízellátása előre nem szabályoztatott. A dolgok mélyére hatolva tehát látjuk, hogy ez a pompás, a föld kincselt fokozó rendszer az emberi szellem hatalmas erőfeszítése, amely a föld egy igen jelentős területét tudta mint egységet átfogni a azt beható tanulmányok alapján egységként rendezni. A térbeli gondolkodás hatalmas akaratú és aktivitású, céltudatos megnyilvánulása. És mi? Még ma is állunk és álmodozva szemléljük a róna végtelenségét. Érthető, hogy ez így van. Lombardia Európá egyik legsűrűbben lakott vidéke és így évezredek óta csak a legintenzívebb gazdasági kultúrával tud megélni, viszont a tatárjárás és a törökvesz pusztította magyar föld szinte csak most jutott a gazdasági küzdelem néhez napjaiba, amikor a keserű szükség ébreszt föl népet passzív álmodozásából. Új Széchenyre van szükségünk, szívós ébresztőre! A pusztia ma már teljesen a múlté, a tanyavilág elől a gazdavárosok között való területeket. S talán éppen ez fogja magával hozni a belterjesebb gazdálkodást és az anyaföld okszerűbb táplálásának szükségét. Vajon meg fogjuk-e találni a módját ennek? Meg kell találnunk.

De a csodálatos rendszerben másvalami is megnyilvánozik. Lombardia e tekintetben — Hollandiával együtt — megelőzött egy nagy európai mozgalmat, mely a háború óta kezd kifejlődni s amelyet minálunk még alig is ismernek. A németek „Landesplanung”-nak nevezik s ezalatt azt értik, hogy *nem szabad megelőzned a városok sza-*

bályozási tervével, hanem járásonként és tartományonként összefoglaló szabályozási tervet kell készíteni, amely az előbbieket összeegyezteti, mert különben a telepedések állandó növekedésében, nevezetesen az ipari fejlődéssel kapcsolatban, képtelen állapotok fognak keletkezni, amint már keletkeztek is, a múlt század folyamán. Az egyik község, város tekintet nélkül a másikra, rendezkedett be s tönkretette a másiknak életlehetőségeit; például a gyárváros elhelyezésében, az összeérő községek csatlakozásánál, az út- és utcabázisokat megformálásánál. Az utolsó évtizedekben Németországban és Hollandiában már a törvényhozás is belemerült e kérdések megoldásába és elkezdte a növekedésnek jobb és egészségesebb utakra való terelését. Essen és Halle környéke érdekszövetségeket alapított e célból és így sokszáz négyzetkilométernyi területek kerültek egyéges szabályozás alá. A közvetlen cél, amelyre törekzenek, az ú. n. területfelhasználási terv megalkotása, amely összeegyezteti az egyes városok érdekeit. E gondolat része az, amit Lombardia csatornahálózatával századok óta megvalósít.

A Milánó felé vezető csatornahálózat mind nagyvonalúbb lesz s a környéket sajátos varázsúvá teszi. A szántóföldeket és a rizsföldeket hatalmas négyzetekre szabja és a csatornák jegenyefasorokban vonulnak szállított-zsillipig. Valóságos franciakert ez a vidék. S itt vannak az öntözőcsatornák kívül a nagyjelentőségű hajózható csatornák, a nagy tavaktól a Póig, csatlakozva a Milánót körülvevő „Naviglio grande” övéhez, amely 1365 (f) óta szolgálja a városi teherforgalom síma ellátását. Egy újabb hatalmas csatorna, a város keleti, ipari szélét érinti s miután a modern 5,000.000 tonna befogadóképességű kereskedelmi kikötőn is áthaladt, Lodi érintésével az Addához vezet, onnan a Póba, úgyhogy az aszályok átrakodás nélkül érik el Velence kikötőjét, s így lesz Milánó adriai kikötőjévé is. Ismerven a lombard síkság termékenységét, nyersanyag- és szén szükségletét, nyilvánvaló e rendszer értéke.

Hogy ezek a csatornák a táj szépségének mennyiben részei, azt csak az tudja méltó-

GIORGIONE: TRÓNOLÓ MADONNA. 1504–1505
Castelfranco, dóm

GIORGIONE: A NAPKELETI BÖLCSEK
Művészettörténeti múzeum, Bécs

nyolni eléggé, aki ezt a vidéket jól ismeri. Ezek a vizek, a vízparti fasorok életet és elevenséget adnak a végtelennek. Rendszerűk, amely mindenütt érezhető, az emberi előrelátásnak, a nagy területeket összefogó látásmódnak jelképe.

Milánó, május 9.

Úgy látom, jól választottam Olaszország legelső lakosú városát utam első állomásául, mert az erőteljes városépítési tevékenység jelei lépten-nyomon észlelhetők. Egész városnegyedek esnek a munkások bontó csákányának áldozatául, úgyszólván szinte tanul leltünk egy hatalmas műtétnek, melyet a több-ezer éves város testén hajtanak végre a célból, hogy egyfelől nagyobbodását helyesen szabályozzák, másrészt, hogy a város ősi központját egészségesebbé tegyék, a mai életforgalmi igényeinek megfelelővé alakítsák.

Minden egyes részlet Nagy-Milánó általános szabályozási tervének kiépülő részlete, — az általános tervben kifejezett, benne fölsímeri szükségletek függvénye. Ez a terv 1924-ben nagy tervpályázat eredményeképp készült. Nem mintha addig nem lett volna szabályozási terve Milánónak. Az első 1801-ben Napoleon parancsára készült, — a mi *Hild János*-féle tervünk párja, — s egyenes utakkal hálózta be Milánót. Legjellegzetesebb részlete az ú. n. *Foro Bonaparte* volt, a mai városi park helyén s mint elgondolás bizonyos értelemben a párizsi *Place de la Concorde* körül elképzelt császári városrész előfutára. Persze a napoleoni korszak elmúltával e terv a mult szép álmává változott, mert az osztrák uralom a maga sajátos gondolkodásánál fogva ilyesmivel nem kívánt foglalkozni. 1859-ben, amikor az olasz szabadság öröme útott, Milánó is új fejlődés elé jutott, de az újabb szabályozási tervre csak 30 év múlva került a sor. 1912-ben, negyedszázad multával felismerték a terv reformjának szükségét. Félannyi idő múlva, 1924-ben már a második módosításra volt szükség. A tervek változásának ezen mindig gyorsabb üteme igen sokat mondóan reávilágít arra, hogy életmódzataink milyen gyorsan változnak, évtizedről évtizedre kétszeresedő sebességgel.

Az 1924-es szabályozási terv nagy keretein belül külön tervpályázatokkal tisztázták a Belváros és a Dom-tér körüli elterülő része-

ken végrehajtandó szabályozások kérdését. Ez mutatja az általános szabályozási tervről itt vallott felfogás rugalmasságát; annak lefektetése és tervénnnyel való szentesítése dacára a részletkérdések nyitva maradtak, hogy a legjobb megoldás megérhessék. Másfelől azonban igen jellemző az is, hogy a pályázatok nem a kérdések egy-egy részletére szorítottak, hanem zárt, tehát összefüggő terület részére.

Az egyik nagyszabású városszabályozási művet a Corso Venezia összekötése a Piazza Crispin át a Piazza Scalaval. Célja, hogy a Corso Venezia felől a Scala környékébe irányuló forgalom a Dom-teret elkerülje. Ugyanilyen okokból dolgoznak azon, hogy a megszűnt Versiere közvetlenül levezesse a Corso Venezia forgalmát a Via Larga irányába. A közeljövőben ez utóbbi utcából széles, de rövid, szinte térszerű útvonal fog a Piazza Mussonora nyitni, ami az észak-déli forgalmat téríti el a Dom-térről és annak szűk mellékutcáiból. Mindez végeredményben mit jelent? Nagyszabású giratoiret, amelynek átmérője mintegy 500 méter. De ezenkívül a Dom körüli legelsőbb városrész zeg-zugos utcái levegőtlen voltának, ma már teljesen tűrhetetlen lakásviszonyainak megfelelőbbé alakítását. Igen jellegzetes erre a San Lorenzo mögötti való negyed átalakítása: a Vetro-tér újjáépítése. A Domtól alig tízpercnyire terül el ez az ódon, dűledező házak alkotta, élettelen plac, ahol a közelmúltban a városi lakosság salakja ütötte fel tanyáját: munkakerülők és tolvajok. A beépítés módja, mint a lakossága révén a telkek értéke jelentéktelen volt. A város az egész komplexumból kilakoltatta a nem-milánói illetőségűeket, eltávolította őket, a megüresedett lakásokat pedig lakhatatlanoknak nyilvánította. A legközelebbi lépés az így értéküket veszített házak kisajátítása s a szabályozás értelmében való telkek eladása volt. Ma itt új, egészséges, tehát értékes lakások épülnek, a város magvának szélén s lehetővé vált további fontos, hatalmas átvágások létesítése, nevezetesen a szűk Via Torinoval párhuzamosan el egészen a város mai déli széléig, a San Eustorgioig.

Nagyjelentőségű az a szabályozási munkálat is, amely a börze új palotájának helyét teremti meg a nagyforgalmú Via

GIORGIONE: ALVO VENUS
Drezdai képtár

Dante mögött, s ezzel egy zeg-zugos negyedben teremt rendet. A középületelhelyezés kezdeményező ereje megrendíti, szabályozza a fejlődés keretét.

Ennyit a város magvában történelekről, nem kevésbé fontos azonban az, ami a Nagy-Milánóba beolvasztott községekben, avagy általában a város szélén történik. 1925-ig Milánó területe 76 km². A beolvasztás után ez a terület 181 km²-re nőtt. Látnivaló tehát, hogy igen hatalmas területnek városra formálása vált megoldandó problémává. A két városéptő, *Albertinelli* és *Chiodi* azt az alapelvet vallják, hogy a modern nagyváros, nevezetesen a szomszédos községek beolvasztásával megnőtt város, nem lehet monocentrikus, hanem legyen policentrikus. A régi városmagnak nem szabad a végtelenségbe növekednie, óvakodni kell „elefantásia urbana” letagságától: az odacsatolt községek, legyenek minél inkább önállóak, tartsák meg a maguk eredeti sajátosságait. Ezt a rendszert, amelyet általánosan elfogadott kifejezéssel a szatellit-városok rendszerének neveznek, Milánó a legmeszebbmőnően kívánja megvalósítani. A 52 új község mindegyike megtarja a maga jellegzetességét, önállósága abban is kifejezésre jut, hogy a *közbeeső zöldterületeket a beépítetlenül maradó területek zöld gyűrűje választja el őket. E zöldterületek részben a város lakosságának üdülésére fognak szolgálni, részben a sport számára tartanak fenn, részben pedig mezőgazdasági célokra is. Ezen a területen, mint a szélső kerületen igen nagy gondot fordítanak a sajátos és természetes tájkép megőrzésére, tehát a lombard síkságot annyira jellemző csatornák, a réteket szegő nyárfasorok ápolására és védelmére. A városi közigazgatás, az egyes községekben található kisebb, tehát a műemlékvédelem alá nem eső, de mégis történelmi karakterű, a helyre jellegzetes emlékek kijelölésére a Societa Storica Lombardá-t és a városi kulturális egyesületek szövetségét kérte fel, hogy így minél szélesebb mederben menthesse meg a múlt képét. E testületek javaslatát alapján pedig most a régi, dülledező, ma már gyakorlati haszonnal alig bíró, de igen sokszor több száz éves és keletkezési*

korokra igen jellemző építményeket a város ügy menti meg, hogy azokat felújítva, belsejükben átépítve közcélokra használja fel. Egy jellegzetes régi major, egy udvarház, előjárósági, könyvtári, gyermekotthonépítteté vagy hasonlóvá alakíttatik át és így őrzik meg az utókor számára. Szerencsés gondolat ez; a történelem kultuszának nemes értelmű ápolása. Igazi tradicionalizmus, mert hiszen a régi korok még régebbi emlékeit ugyanígy használták fel, ellentétben a XIX. század értelmetlen, csupán gépiesen utánzó archeológijával. E gondolat megvalósításának terjedelméről egy szám tájékoztat: nem kevesebb, mint 85 ilyen régi falusi építményt tüntet fel az erre vonatkozólag kidolgozott helyszínrajz.

Vajjon ez a gondolat odahaza minálunk nem lenne figyelembevehető? Gondoljunk csak arra, hogy olyan kedves emlékek, mint például a rákosi Gizella-kastély, milyen sajnálatos sorsban senyvednek addig is, ameddig egyszer csak el nem tűnnek, avagy amíg egyszer olyan módon meg nem gyalázzák azokat, mint ahogyan az a bájos Fácán-vendéglővel történt. S ez nemcsak Budapestre vonatkozik! De még csak nem is városaink külterületeire! A budapesti Piarista-utcai rokokóház vajjon még meddig állhat ellen a telek értékemelkedésének? (Hiszen az igazán nagy-szabású Egyetem-utcai volt gróf Károlyi-palota és parkjának szépsége nem-e hívta ki egy „városéptő” javaslatát: a palota bontassék le, a park pedig építtessék be.) Milánó hatalmas, világviszonylatban is legelsőrendű művészeti emlékei mellett a multnak ezekre a szerény építész nyomaira is gondol. Figyelemreméltó a természeti emlékeknek, ligeteknek, fasoroknak, sőt egyes fáknak a védelme is! Tanulhatnánk e tekintetben is! A Hidegkúti-út elején őrködő nyárfát a közelmultban kivonlozták és kivágták, s az ott kezdődő gyönyörű fasort fáinak egész sora ugyan-csak áldoztatává lett az „útrendezésnek”. Félve gondolunk arra a napra, amikor a Budafoki-út remek vadgesztenyefáit a „szintrendezés” fogja halálra ítélni. Oly kevés fővárosunkban a zöld, hogy argus szemmel kellene ezt a keveset, ami ebből van, megőrizni!

WEIDEMEYER, KÁROLY: FELJÁRÓ AZ ASCONAI SAN MATERNO SZÍNHÁZ LAKÁSAIHOZ

WEIDEMEYER, KÁROLY: AZ ASCONAI SAN MATERNO SZÍNHÁZ
Egyik lakásának szobája

WEIDEMEYER, KÁROLY: AZ ASCONAI SAN MATERNO SZÍNHÁZ

WEIDEMEYER, KÁROLY: AZ ASCONAI SAN MATERNO SZÍNHÁZ

Az újabb városépítészeti irodalom egyik reprezentatív munkája Hegemann album-szerű műve, az amerikai városépítészetről.¹ Az éles kritikai tolláról jól ismert szerző sok évi amerikai munkásságának tapasztalatai foglalták ebben össze. Mint építész a klasszicizmusnak híve, mint városépítő ugyanilyen utakon jár. Felfogása szerint a városépítész, mint az építészet általában, ma is csak a görög-római példát követheti, különösképpen a császári Rómáét, mint pedig annak renaissance-változatait. A városépítészeti gondolatok a Cézárak fórumainál kezdődjenek! A szimmetria, az oszlopcarnokok, a pantheonyszerű központi épületek, hatalmas tengelyrendszerek azok a városépítészeti formák, amelyeket tervezni és megvalósítani a jólélesi városépítő kötelessége. Hegemann ideálja Washington klasszikus emlékén táplál, 1791-ben a francia Ch. l'Enfant fogalmazta városterve, mely a Fehérház és a Capitólium tengelyei körül rendezkedik el, általában pedig a sakk-táblabeosztási valósfija meg. Hegemann igen nagyra becsüli az amerikai világlátlások általános elrendezési terveit is és azokban látja a modern városépítő művészet legszebb alkotásait. Felfogásában évtizedes amerikai tartózkodásának hatása nyilvánkozik meg. Ha azonban közelebbről nézzük a dolgot, illetve talán a távlat adta tisztábban látással, úgy hamarosan észrevesszük, hogy az Egyesült-Államok keleti nagyvárosainak — Boston, Philadelphia, Baltimore, Washington — tervei honnan erednek: a versaillesi parknak vonalzását utánozzák! A polgárköztársaság, az első, eredetétől fogva polgári állam, első városainak megalkotásakor a napkirály kastélya környékének rendezésében látta ideálját. A világlátlításoknál megint más a helyzet. Ezeknek eredete főleg az Egyesült-Államoknak a XIX. század végén, Roosevelt elnöksége alatt, kialakult imperializmusában keresendő. Céljuk reprezentatív volt, az, hogy méreteikkel megdöbentsék úgy az U. S. A. polgárait, mint a világ üzletembereit és meggyőzzék arról, hogy a világ uralma Amerika. A kiállítások e céljukat el is érték. E kiállítások archi-

tektúrája a Napoleon-féle „empire” szellem ismételése.

Azonban kérdezem, vajon ha ez így van, miként állíthatja egy építész, — Hegemann, — egy okos, világosan látó szakember, hogy ezek a császári fórumok a mai világ városrendezési ideáljai? Mindenekelőtt kérdéses, hogy a mai, napról-napra fokozódó forgalom síma lebonyolítására e formák alkalmasak-e. A magunk részéről kétségbevonjuk. Mire jók tehát? Vajjon Mr. Babbitt egészségi sétáinak legmegfelelőbb környezete-e egy ilyen reprezentatív tér? Vajjon Mrs. Babbitt a bájos szőkefürtű babyjeit éppen egy ilyen architektonikus téren kocsikáztatja-e a leghigiénikusabban?² Persze e terek másra szolgálnak, a céljuk egészen más, t. i. a polgári öntudatnak felfokozása: „Lám, milyen hatalmas nagy úr vagy, Mr. Babbitt, hiszen a római Caesároknál is hatalmasabb fórumokat építesz”.

Elismerjük, hogy a városépítőnek gondolkodnia kell egy-egy térről, amelyen a közszellem megnyilatkozhatik, ahol ritka, ünnepléses alkalmakkor a köznek minden egyes polgára az összesség tagjává érezheti magát. De úgy gondoljuk, erre a tereknek is alkalmasabbak a nagy stádiumok, amelyek a mai városoknak nélkülözhetetlen alkotói. Elismerem, hogy olyan építészeti formákba fogott terek, mint a velencei Szent Márk-tér, avagy a salzburgi Dóm-tér, a legszebb élmények közé tartoznak. Jó bennük élni, árkádjaik alatt járnikelni, sétálni, nézeledni.

De viszont éppen ezek a terek mutatják, hogy az ilyen architektonikus tereket a város forgalmától el kell torlaszolni, az odatorkoló utcákat megfelelően le kell zárni, építészetiileg kialakított zsilipekkel kell elszigetelni. Az ilyen tér nem felelhetik a forgalom vonalában, keresztezési pontjaiban, hanem attól oldalt, a mellett. Szükséges, hogy az ilyen tér nyugodt legyen. Igen jól magyarázza ezt a párizsi Place de l'Opéra, amelyen a város hét legforgalmasabb utcája találkozik s amely mint építészeti tér teljesen hatástalanná lett, mert a forgalom a teret fölemészti. (Jellemző, hogy éppen egy amerikai építész tett arra

¹ Hegemann: Amerikanische Architektur und Städtebaukunst 1907.

² Mr. Babbitt Sinclair Lewis egyik hatalmas regényalakja: az amerikai áltagember arcképe! A szerkesztőség.

javaslatot, hogy a teret miként kellene újfájalakítani oly módon, hogy Garnier nagy operaháza mellett a két betorkoló utat lezárva, a teret a forgalomból kikapcsolják.)

Tagadhatatlan az is, hogy az építészeti tereken kívül minden városban szükség van minél nagyobb számú — úgynevezett gyermekkocsitúlvolságra — fekvő zöld terekre, sétáterekre. De ezeknek nem lehet az a céljuk, hogy körülöttük nagyszabású architektúra emelkedjék a magashoz, hogy azután a teret a szép épületekre való tekintettel be se lehessen fásítani. A sétáteret környező épületek ellenkezőleg legyenek minél szerényebbek, minél egyszerűbbek, hogy a kertész azokra minél kevésbé figyeljen. Mert itt elsősorban a fákra, a lombra, árnyékokra és pázsitra van szükség, hogy ezeken a tereken a lakosság fejrissülhessen és üdülhessen. Kifőnő párizsi példa a Place des Vosges úgyszólván normalizált hálózat (1565—1605), avagy a bájos, végtelenül kedves Avenue de l'Observatoire árnyas sétátere.

Stresa, május 11.

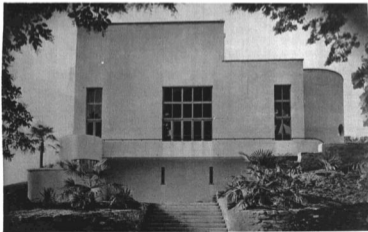
A Lago Maggiore kék vizén síkló fehér hajón az utast a romantikus tájak megkapó varázsa öleli körül. Az előző följegyzéseket lapozva, azok komoly, nagyvárosi hangulata egészen furcsa színben tűnik föl. Szinte felvetődik a kérdés, miért él a mai ember a nagyvárosok ridég, nyomasztó szürkeségében, amikor ma már munkája mellett ilyen helyen is élhetne. Ha a mai életünk, a nyugati félteke világgazdaságl rendszerre munkánk idejének jórészt a városhoz is köti — a mai forgalmi lehetőség mellett nem is kell ott élni! Gondoljuk meg, hogy a csodálatosan szép Stresa, — amely előtt a tavon úszni látszik az Isola Bella tündérmeséje — az autóstrada kényelmes autobuszalval mindössze másfél órányira van Milánótól, s az alig kevésbé szép Arona mindössze egy órányira van Olaszország legnagyobb kereskedelmi gócpontjától! S most ráeszmélek, hogy mindez mindlunk is így lehetne. Budakeszi, Nagykovács, Csobánka, Visegrád, Zebegény megfelelő forgalmi be rendezkedés és tarifapolitika mellett Budapest szatellit városai lehetnének.

Csodálatos sarka a Földnek! Nagyszerű természeti környezetben egy kedves, igénytelen tessini halászfalu a kék tó partján, amely különösképpen mindezeideig elkerülte a nemzetközi szállodavállalkozások figyelmét, — és amely halászfaluca sz negyedszázad óta idevonzza Európa szellemi elitjének tagjait, akik inkább elhalgatják, mint hirdetik az idilli szépségét. Az frók és művészek legjobbjai fordultak itt meg Asconában. megpihentek és dolgoztak, mert a hely sajátos, szavakkal ki nem fejezhető varázsa mindnyájukat megkapta. És nemcsak őket, a hely különös levegője az európai politikának egy igen nagyjelentőségűnek látszott pillanatában is szerepelt. A locarno konferencia idején Briand és Luter Asconába jártak át és egy tóparti vendéglő terraszán folytak azok a megbeszélések, amelyek a két nagy nemzet megbékülésének legelső alapjait látszottak megvetni. Legújabbban a véletlen egy kifőnő német építész hozott ide, Carl Weidemeyert, aki egészen modern lakóházakat kezd építeni Ascona domboldalain. A legelső a Teatro San Materno volt. Építetője Ch. Barra táncművész. Olyan házra volt szüksége, amely egy helyiségben egyesít termet, színházat és egy kiállítási termet, hogy az így az asconai sajátos kultúr szükségletnek egész sorát kielégítse. És ehhez a nagy teremhez néhány apró, teljesen korszerű lakosztály csatlakozik. Szoba, két hálófülkével, fürdőszoba és kis vilamoskonyha, amelyek a mai életlehetőségeket ideálisan valósítják meg. Mindenütt a célszerűség a vezető gondolat, de odáig fejlesztve, finomítva, hogy a célszerű a szépnél a birodalmába érkezik. Le Corbusier félreértett, 10 év előtt még profetikus fogalmazású „machine á habiter”-ja itt az ideális megvalósítást közelíti meg. E lakosztályokban könnyű az élet, — ezekben a lakosztályokban a szín és forma az élet gazdagító esszenciájává lesz.

A színház után Weidemeyer két idősebb hölgynek épített házat, egyszerű tömbalakú, lapostetős, terraszos, a szépség és célszerűség jegyében fogant házat. A két hölgy a lakásba költözés után kijelentette, hogy itt 10 évvel lettek fiatalabbak. Korukat tekintve, ez igen nagy nyereség volt!

WEIDEMEYER, KÁROLY (ASCONA): A „MAAS” LAKÓHÁZ

WEIDEMEYÉR, KÁROLY: AZ ASCONAI SAN MATERNO SZÍNHÁZ

TESSINI FALISI HÁZ

TESSINI FALISI HÁZ

Eház után a továbbiak sora következik, mind többben akarnak Carl Weidemeyerral olyan otthon építtetni maguknak, amely a mai ember mai életéhez szabott.

Formaiságukban ezek a házak teljesen modernek. A forma itt nem külső köntös csupán, hanem belülről fejlesztett alakítás, megvalósulás.

És az előző napok gondolatmenetének egyik vonala ide is átnyúlik. *E házakban nincsen semmi, aminek a célja a reprezentáció volna.* Weidemeyer művészetében távol áll a XIX. század európai házáinak ez átkos vonásától. Nézzünk csak körül a legközelebbi múlt házáin. Nem tűnik-e fel, hogy azok legnagyobb részének alap gondolata, a legszigorúbb gondolata a szimmetria volt. Ha a kispolgár három parányi szobát építtetett, úgy háza szigorúan szimmetrikus formát öltött magára, és a homlokzat szinte paródlaszzerű utánezata volt a barokk kastélyoknak, Palladio ideális terveinek. Csupa kis „villa Rotonda” épült falun és városban, tekintet nélkül lakói életviszonyaira, életmódjára. A pihenni akaró polgárember szimmetriába szorítva élt bennök, mint egy régi időbeli nagyúr s háza elé parányi kertjébe a barokk kassióly kicsinyített reprezentatív lépcsőjén lépdelt. Amit a Hegemann magasztalta amerikai városépítők a Mr. Babbitok számára terveztek, azt építték kis házaikban fel s a Bourgeois gentilhomme építészeti helyzetkomikumát csak most látjuk meg.

1929 május 18.

Carl Weidemeyer lelkesedéssel, odaadással építi házáit, s a lakók boldogok az életviszonyaikkal számoló e házakban. Mégis bizonyos ellentállás jelentkezik Weidemeyer építészti törekvéseivel szemben. Nem a lakók és építetők, hanem a *hatóságok* részéről. Rossz beosztású, kényelmetlen házak építése ellen itt sincs kifogás, de ha a ház jó és a mellett megjelenésében korszerű is — akkor megjelenik itt is az ellentmondás. Kifogásolják a házak szigorú tömbszerűségét, a lapos tetőket, a nagy egyszerűséget, a megszokott külső díszítmények hiányát. Az újtól való félelmet izgatja a szokványosnak hiánya!

Az ellentállás neve és alapelve a „Heimatschutz”, az az alapján véve igen helyes

mozgalom, amely nálunk még szinte ismeretlen s ezért még magyar neve sincsen! Eredetében egészséges reakció volt a hagyományos régi és szép városképek a XIX. század félművelt építő kontárai munkáival történeti megbontása és elcsúfítása amaz iránya ellen, amelynek követői úgy vélték, hogy képesek bármely történelmi stílus korhú és igaz homlokzati másainak bárhol való servirozására, amivel annyi kárt tettek az ösztönösen nőtt, eredeti város- és faluképekben. Mint annyi más mozgalmat, ezt is tönkretette az a körülmény, hogy a hozzá nem értők számára jelszóvá lett. Ettől kezdve nem annyira a tényleg rossznak, tizléstelennek, mint inkább az újnak, a művészi kezdeményezésnek lett a kerékkötőjévé. A hozzá nem értők jobban szerették a rossz és zavaró másolatot — amely ellen a mozgalom indult, — mint a jó újat. S nem vették észre, hogy pl. a középkori millióbeli épült barokk polgárház újszerű motívuma dacára az egységet nem bontotta meg, és pedig egyszerűen azért nem, mert mindkettő derék, becsületes munka volt. Így a Helmschutz különösen Délnémetországban és a német Svájcban fajtult a jó újnak ellenzékévé, akadályozó-jává. De az elmúlt évi würrburgi német műemléknapon az egész életében romantikus Theodor Fischer persze másképpen nyilatkozott: „Az új építőművészet egészséges gyökerével közelebb áll a régi művészethez, mint a történelmi művészethez”.¹

Tessinben, de különösen Asconóban még nem tisztultak addig a nézetek. A hatóságok szeretnék megakadályozni az újat, amelyért a mai építészet küzd s amely már kezd megnyerni az építetőköt. A jelszó: „Tessék úgy építeni, ahogy a mi népünk sok száz év óta épít.”

Azonban itt egy kis félreértésre kell rámutatni. Az aki Tessin, a Lago Maggiore partjainak, a Centovalli völgynek festői falvait nyílt szemekkel járja, — egészen különös fölfedezéseket tehet. Rövidesen észreveszi, hogy a legújabb törekvésekben sok minden rokon az ősi, tiszgyökeresen népies építkezésekkel. Nem abban az értelemben, mintha az új építészet a paraszti építkezés egyes részleteit és elemeit utánozná, azokat a maga egészen más strukturájú

¹ V. ö. História 1929 I.—II. szám

és feléptésű alkotásaira felrakná, ahogy az egy időben szokás volt, amikor például a nyaraló előírásos formája a „svájci ház” volt. A rokonság nem ilyen külsőséges.

A falu népe számára a házépítés természetes szükséglet egyszerű kielégítése a rendelkezésére álló szűkös helybeli eszközökkel, józanul, minden feleslegestől mentesen. Ezért artisztilikus a formáiban, bár a művésztnek *tudatos és akart* keresése teljesen távol áll tőle. Az új építészettel elvel hasonlóak. Egyszerűsége és gazdaságosságra törekszik. A ma rendelkezésre álló anyagokat és szerkezeteket használja föl nyíltan, ellenében a közelmúlthoz, amikor az építész ezt rejtegette, — az új szerkezeteket régieknek mímelte. Így válik az új építészet az ősi építészettel vérokönövé.

Weidemyer munkásságának egy részlete mindezt igen jól megvilágítja. Erkélyeit vascsőből készült korláttal szegi. A hatóság jóindulatulag megkérdezte, miért nem alkalmazza inkább a „mi régl szép tessini kovácsoltvaskorlátainkat?” Már most úgy áll a dolog, hogy ezek a feldűcsért negyzetvaskorlátok a városi házakat utánzókkal kerültek be a környék falvaiba, a múlt század óta tevékenykedő, tudatlan kontárok munkáival. Viszont a környék ősi falusi házain a korlátokat 3–4 vízszintes, az erkélyen végig húzódó lécből, kerek fából szerkesztették. Az így keletkezett forma az új építészettel jellegzetes vízszintes vonalú korlátaihoz nagyon is hasonlít. De nemcsak formában, hanem lényegében is: így célszerű a korlátot megcsinálni. A falusi ház építője számára természetes dolog volt a lécek felrakása, a mai építész részére a méter szerint levágható csőből készült korlát takarékos megoldás s esztétikailag is kielégítő. Weidemyer a csőkorlátot konstruktív és gazdasági megfontolásokból alkalmazza, nem pedig azért, hogy a népi formát utánozza.

A kérdés, úgy hiszem, mindenesetre érdemes a tanulmányozásra a magunk szempontjából is. Amennyire az alföldi magyar ember építőkézségét etnografiai kutatásokból, nevezetesen *Ogyórfy István* munkáiból ismerjük, az tele van az új magyar építészettel számára vonható tanulságokkal. Természetesen az építészeti lényegre kell nézni s nem az egyes apró részletekre,

díszítő elemekre, az ilyenek szolgál átvétele még nem teremtheti meg a magyar építészeti formanyelvet. Minden kornak és minden népnek a maga formanyelvét önmagának kell megteremténie, mert az épügy nem vehető át, mint ahogy a történelmi építészeti formáknak akart, tudományos átvétele csak a XIX. század építészeti csodjéhez vezethetett.

Ascona, május 17

Ascona internacionális társaságában a legmeglepőbb találkozások lehetségesek. Nemcsak C. Weidemyerrel találkozhattam itt, a véletlen egy amerikai városéptővel is összehozott s természetesen a Hegemann-féle könyv problémái kerültek szóba.

Csakhamar kiderült, hogy a ceszaroniás városéptésnek megvan a maga mindjobban erősödő ellenzéke, ami már Lewis Mumford szép könyvéből — „A blokkháztól a felhőkarcolóig” — is erősen kiérezhető. Az ellenzék mind tudatosabb kritikai álláspontot foglal el a nagyvárosi építészettel szemben. Már L. Mumford művében is olvastam azt a klasszikus mondatot, hogy végeredményben a városi igazgatásnak nem lehet az a célja, hogy a 200.000 lakosú várost varázsvesszővel 800.000 lakosúvá növecsse, avagy hogy a 7 milliónál több lakosú városból 25 millió lakosú teremtessen rövid évtized alatt.

Amerika komoly városéptőit ma egészen más problémák is izgatják, egészen másfelé kívánják terelni a jövő fejlődését. A *társaságos koncentráció irányába haladó fejlődés helyére a nagyvárosi dekoncentráció programját állítják*. Az elnéptelenedő falu s a túlságosan tömörülő városi települések kiegyenlítésének módózatot keresik amerikai méretű tanulmányokkal. Hatalmas társadalmi mozgalom, az „Anti vaste movement” a falusi területeket, nevezetesen a moloch városokkal szomszédosakat kívánja megmenteni s tervszerű fejlődést sürget, a *területek ésszerű felhasználásának egységes koncepcióját, országos szabályozási tervet*. A liga vezetője a nagyszerű organizátor, az U. S. A. új elnöke, Hoover. New-York állam lakásügyi és országos szabályozási tervbizottsága nem kisebb feladaton dolgozik, mint a Niagara-tól a Manhattan-félszigetig nyúló területeknek egységes felhasználási tervén, amely lehetővé teszi a Hudson-parti

molochnak decentralizációját. Ma, mikor az energiának villamosáram formájában való közvetítése az ipartelemek elhelyezését már allg korlátozza, nincs szükség azoknak városi hőmörülésére, a *gyárak füstmentessége* folytán vidékük sem lesz lakhatatlanná. A forgalmi lehetőségek is hozzájárulnak a decentralizáláshoz. E merész tervezők a *városi lakosságot vissza akarják vinni a szabad természetbe*. Ez az elhelyezkedés lehetővé tenné, hogy a fogyasztó a mezőgazdasági termelőhöz közelebb jusson, annak életstandardját emelje, másrészt magának a fogyasztónak megélhetését is elősegítené. A nagyváros rideg szilrkességéből a természet szépségeihez, a nagyváros vigasztalan házsorai, síkatorai közül virágos házak sorába vinné. Ez emberi élet szépség-értékeinek nagylelentségű növekedését készíti elő ez a mozgalom, amelynek keresztülvithetőségét a gyakorlatias amerikaiak ugyancsak vizsgálat tárgyává tették.

S ez a követésre méltó példa, azt hiszem, minket magyarokat nagyon is közelről érdekel. Mert ne felejtjük el azt, hogy amit new-yorki gondolkodók itt előkésztettek, az a magyar Alföld gazdavárosainak lakossága 150 év óta ösztönszerűen megvalósítja. Mert hiszen a gazdavárosokból a tanyákra vonulás ugyanezen folyamat hazai formája. *A földjét szerető magyar gazda a városi szentátusok százados ellenkezése, állandó tiltó rendszabályai, büntetési dacára benépesítette a tanyavilágot, decentralizálta a maga városait.*¹

Ebben a kitepülési mozgalomban a magyar földműves elhagyatottan állott, sőt vezetői ellen harcolt, de megteremtette a maga életformáját. Hogy az tele van hibákkal, bajokkal, egészségügyi, közlekedési hiányokkal, annak oka éppen nagy elhagyatottsága, vezetőnélkülisége. *Nem lenne-e legfőbb ideje, hogy a magyarság intelligens vezetői felismerjék ezt, s ha későn is, de hozzáfogjanak a rendszernek, a tanyavilágnak átfogó rendezéséhez, szervezéséhez, hogy emberibb, jobb és szebb élet virulhasson fel a tanyákon. Az első lépés megtörtént,*

¹ V. ö. *Gesztesi Nagy László* könyvét a magyar tanyakérdésről. Levéltári kutatások alapján festi meg e mozgalom nagyszéri képi.

gróf Klebelsberg tette; a tanyai iskolák ezrei épültek fel. A szabályozási tervnek, a forgalom fellendítésének, az egészségügyi viszonyok rendezésének, javításának kellene következnie, a szebb tanyavilág ezzel együtt nőne fel. Előttém áll a csatornákkal átszőtt, kertszerű Lombardia — Ilyenné kell alakulnia a tanyországnak. Talán éppen a mezőgazdasági krízis lesz az, amely vas-kényszerűséggel erre tereli a fejlődést, hogy az *Alföld paradicsommá változhassék. Hittel s odaadással új honfoglalás válhatnék lehetségessé.*

S ebben nagy szerepe lehetne a magyar építészgárdának. Szébbé, egészségesebbé teheti a magyar Alföldet. De ehhez az kellene, hogy elnyerje azt a társadalmi pozíciót és elismertséget, amelyben, sajnos, nincsen része. Egyetlen példa mindennél jobban megvilágítja azt, hogy az építéssel való nemtörődés az országnak milyen károkat okozott a közelmúltban. *A házhelytörvény végrehajtásánál építész a legkivételesebb esetben szerepelt.* Az eredmény az, hogy olyan falurészek keletkeztek, amelyek egészségtelenek, célszerűtlenek, csúfak. De ezenfelül ma már a közigazgatás is ráeszmélt, hogy még a maga szempontjából is *milyen súlyos helyzetek adódtak a tervszerűtlen, építészetileg meg nem gondolt falufeljesztésből, melynek az évtized óta munkátlan magyar építészek áldásos munkája nem használtatott fel*, mert a közvélemény, úgy a magánosoké, mint a hivataloké, építészeti kérdésekben tájékozatlan, sőt az építészen kártékony fontoskodót lát.

Talán még nem késő! Talán Magyarország is kivetheti részét abból a világmozgalomból, amely az ország földjének tervszerű felhasználására törekszik.

Ascona, május 19

A rövid, napsugaras asconai napok végüket járják. Programom Párisba szólít. Újabb világ gondolatainak együttese vár, hogy azokat átszűrjem. De mintha minden távoli, idegen gondolat valahogy keresné az összefüggést a saját, az otthoni gondolatok, gondok, szülkségeségei egészével. Mintha az utazás mégsem lenne kiszakadás, elszakadás az otthontól!

DR. BIERBAUER VIRGIL